

MIT IS JELENT A SZEGÉNYSÉG A „KRÍZISHELYZETŰ” KISTÉRSÉGEKBE*^{*}

Köztudott, hogy a mai Magyarország viszonyait a szociológia „félperifériás” állapotként írja le annak ellenére, hogy az ország tagja a globálkapitalizmus egyik meghatározó szubrégiójának, az Európai Uniónak. Mindez azt jelenti, hogy az ország nem csupán az államszocializmus körülményei között mozgott „más” fejlődési-fejlettségi pályán, mint a korabeli fejlett európai kapitalizmusok, hanem a rendszerváltást követően, most már kapitalistaként és az Unió tagjaként is.

Mi is jellemzi a „félperifériás” állapotokat? Sok más mellett, a gazdaság dezintegráltsága, a munkaerőpiac szegmentáltsága, a társadalom polarizáltsága, és ennek részeként a széles, jómódú és politikailag meghatározó középosztály hiánya, anarchizált társadalmi viszonyok vagy a területi fragmentáltság. Ez utóbbi arra utal, hogy jóllehet az ország területileg nem nagy, az egyes tájegységek, statisztikai régiók, megyék és kistérségek között jelentős gazdasági, foglalkoztatottsági, vállalkozásbeli stb. különbségek vannak, melyek aztán az ott élő lakosság megélhetésében és életkörülményeiben is jól megragadhatók és kimutathatók. A kutatások például az bizonyítják, hogy amíg az ország területének alig több mint egytizede (13%) tartozik a „kiugróan fejlődő” térségek közé és itt él a lakosság hatoda (17%), addig az ország területének csaknem kétötöde (38%) „krízishelyzetben van”, ahol a népesség közel egynegyede (23%) lakik. Ez utóbbi térségek kivétel nélkül a vidéki Magyarországon található, melyek „válságáról” beszélnek a szakemberek – amennyiben itt a rendszerváltás óta késik a gazdaság regenerálódása – így a falusi települések egy részében már megfigyelhetők a „gettósodás” tünetei.¹

Vegyünk egy, az Európai Unióra vonatkozó és megyékre is lebontható összehasonlítást, amely ebben a vetületben is „láthatóvá” teszi a területi különbségeket. Magyarországon az egy főre jutó GDP az EU-27 országa átlagának durván a kétharmadát érte el 2005-ben, azonban úgy, hogy egyedül Budapesten haladta meg az egy főre jutó GDP az Unió átlagát, mintegy 40 százalékkal. Ezzel szemben még a „legjobban” teljesítő megyék (pl. Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom) is

* Az anyag Gázsó Ferenc, Pitti Zoltán és Laki László közös kutatása alapján készült, amelynek az eredményei Társadalmi zárványok címmel 2008-ban jelentek meg könyv formájában.

¹ Kovács Katalin: Polarizálódás és falutípusok a vidéki Magyarországon, in: Nemzetfelfogások-falupolitikák, UMK-MTA SZKI, Budapest, 2005, 147.o.

messze ezen átalag alatt teljesítenek (70-75%), nem beszélve a „legelesettebbekről” (pl. Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok), melyekben az egy főre jutó GDP az Európai Unió 27 országa átlagának már csupán a 35-40 százalékát teszi ki. A különbségek vitathatatlanul léptékbeliek, gondoljunk akár a főváros és a „legjobban” teljesítő, akár a főváros és a „legelesettebb” megyék közti eltérésekre, és akkor még nem vettük figyelembe az Európai Unió legfejlettebb városaival, régióival és térségeivel való leszakadás mértékét.

Az elmondottak egyrészt azért érdekesek számunkra, mert az Európai Unió belső globalizációs folyamatai igazán csak most kezdődnek, és ezek átstrukturálják a napjainkig döntően nemzeti szinteken kezelt gazdaságokat, esetenként jelentősen növelve az eddig sem lényegtelen térségi-regionális különbségeket, melyek hatásai hazánkat is érinteni fogják. Másrészt azért, mert ebben a folyamatban méretetik meg az, hogy a magyar rendszerváltás mennyire felelt meg a globalizáció követelményeinek, vagyis, hogy az „osztogató-fosztogató” kapitalizálódás körülményei között létrejöttek-e az uniós integráció sikeres lebonyolításához szükséges versenyképes gazdasági, társadalmi, piaci stb. potenciálok vagy sem.

Továbbá azért is, mert kérdés, hogy a „halmozottan hátrányos helyzetű” kistérségek – melyek nem csupán az Unió fejlődési pályájától térnek el jelentősen, de a hazai „átlaghoz” képest is „lemaradó” pályán mozognak – vajon mennyire vannak felkészülve e folyamatok kezelésére, többek közt az Unióból érkező erőforrások fogadására, és ezeket képesek-e saját javukra fordítani. És itt ne csak a gazdaság évtizedes leépülésére vagy tartós pangására gondoljunk, hanem a tömeges és tartós munkanélküliség, a lecsúszás és elszegényedés, a kiábrándultság és kilátástalanság szintén évtizedes és embert próbáló folyamataira, vagy a tenni akarás és munkakultúra erodálására.

Innen közelítve a szegénység problémájához: nem egyszerűen az a kérdés, hogy vajon a „krízishelyzetű” térségekben sok-e a szegény és ők miként élnek, vagy miként lehetne „segíteni” rajtuk, hanem az is, hogy a hosszú ideje ilyen viszonyok között élő és ilyen állapotokkal jellemezhető lakossági csoportok felkészültek-e a fejlődés fő sodrásába történő bekapcsolódásra. Másként fogalmazva, vajon felkészültek-e az egyre igényesebbé váló munkaerőpiaci követelményekre, ugyanis elvileg ők lennének a címzettjei az Európai Unióból a „krízishelyzetű” kistérségekbe áramló pénzek egy részének. (A továbbiakban egy empirikus kutatás adatainak a felhasználásával próbáljuk meg bemutatni a „krízishelyzetű” kistérségek lakosságának állapotát, és választ adni arra a kérdésre, hogy vajon az e térségekben zajló újratermelési folyamatok mennyire teszik képessé és alkalmassá az itt élő népességet arra, hogy az ide áramló különféle forrásokat saját helyzetük javítására használják. A kutatásra 2005-ben került sor Szabolcs-Szatmár-Bereg megye két kistérségének húsz településén, amely 1100 főnyi 14-17 éves fiatalra és az őket eltartó-nevelő család-háztartásra terjedt ki).

Mi is jellemzi a vizsgált „krízishelyzetű” kistérségek és lakosságuk állapotát? Szembeötlő például az itt lakó munkaképes-korú népesség iskolázottságának alacsony szintje, melyet a szülői generáció testesít meg. Az adatok szerint ugyanis az apáknak több mint egyötöde (22%), az anyáknak, pedig több mint egyharmada (36%) csupán általános iskolát végzett vagy még azt sem. Főként a falusi településeken magas az érintettek aránya: különösen az ezer fő alatti aprófalvakban, ahol az apák negyede, az anyáknak csaknem a fele (45%) tartozik közéjük. Megkerülhetetlen a kérdés, vajon van-e kereslet ilyen létszámú iskolázatlan és képzetlen munkaerő iránt a helyi és a tágabb hazai munkaerőpiacon, illetve annak melyik szegmensében. A probléma nem csupán aktuálisan áll fenn, hanem távlatosan is, hiszen a 14-17 éves fiatalokat eltartó-nevelő szülői nemzedék nagyobb része életkoránál fogva még évtizedekig munkaerőpiaci szereplő marad. És ekkor még nem szóltunk a szakmunkásképzőt végzettek számottevő arányáról, mely iskolázottság a rendszerváltást követően a kistérségekben is leértékelődött, ami sokak munkaerőpiaci alkuphelyzetét szintén jelentősen rontotta, tartósan kiszorítva onnan őket. Az érintettek munkaerőpiaci pozíciói javítására elvileg alkalmas lehetne ezen alacsony iskolázottságú, vagy kevésbé képzett lakossági csoportok-rétegek képzése vagy átképzése, aminek azonban – sok más mellett – esetükben korlátokat szab a sikeres tanúláshoz nélkülözhetetlen írni, olvasni és számolni tudás minimuma, ami eleve behatárolja (kizárja) a versenyképes képzettség felnőttkori megszerzésének lehetőségét. E tekintetben tehát tartósan fennálló problémával kell számolnunk.

További fontos jellemzője a „krízishelyzetű” kistérségek állapotának a foglalkoztatottság alacsony szintje, hiszen az apáknak alig több mint a fele (53%) állt „alkalmazásban”, míg az anyáknak fele sem (48%). A probléma szintén a községekben „sűrűsödik”, amennyiben a kétezer fő alatti falvakban az apáknak csupán 46-48, az anyáknak, pedig mindössze 36-42 százaléka dolgozott a hivatalos munkaerőpiacon. Ez az állapot az apák esetében azzal jár, hogy körükben nem csupán a „hivatalos” munkanélküliek vagy a „szociális segélyezett” aránya magas, hanem a munkaerőpiacról „leszállékolási” eljárással kiszorultaké-kiszorítottaké is. Az anyák körében ezen „segélyezett” vagy „rokkantként” kezelt csoportok mellé felzárkóznak a „háztartásbeliek”, továbbá a „gyesen, gyeden, gyeten” lévők is, melyek így összességében nagyobb súlyt képviselnek, mint a hivatalos munkaerőpiacon alkalmazottak.

Ha a foglalkoztatottsági adatokat a család-háztartások összefüggésében értékeljük, akkor egyfelől azt látjuk, hogy azok többségében súlyos deficit mutatkozik a keresők számában, ugyanis egynegyedükben (25%) nincs olyan családtag, aki a „hivatalos” munkaerőpiacon dolgozna, további közel kétötödükben (38%) is csupán egy fő. Következésképpen a magyar jövedelmi viszonyok között „ideálisnak” tekinthető kétkeresős család-háztartások a vizsgált kistérségekben kisebbségben vannak: arányuk csupán egyharmadnyi (32%), az ennél szerencsésebb, vagyis a három vagy többkeresős családoké pedig elenyésző (4%).

A foglalkoztatottsági adatok másfelől a család-háztartások jövedelmi helyzetét is jelzik, mivel a hazai segélyezés és bérezés ismeretében könnyen belátható, hogy a „dolgozó” nélküli és az egykeresős családok havi bevételei messze elmaradnak a társadalmilag elfogadhatótól és még inkább a kívánatostól. E megfogalmazások arra kívánnak utalni, hogy amennyiben a KSH számításai és a lakosság megítélése alapján durván havi 30 ezer forint egy családtagra eső jövedelem nagyságnál húzzuk meg a létminimumot, akkor a háztartások mintegy kétharmadáról állítható, hogy havi bevételeik éppen elérik ezt az értéket vagy annak alatta maradnak. Tekintettel arra, hogy a „krízishelyzetű” kistérségekben a bérek a minimálbér körül szerveződnek, így még a hivatalos munkaerőpiacon alkalmazottak jó része is rosszul keres. Aligha meglepő, hogy a család-háztartások négyötöde olyan havi jövedelmekkel rendelkezik, amelyek a „legalacsonyabb színvonalú önfenntartáshoz”, illetve a „szükség életkörülményekhez” elegendők csupán. Az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy e térségek lakosságának a többsége olyan alacsony pénzbeli bevételekkel bír, amelyekből képtelen biztosítani maga és a családja számára egy magyar, és még kevésbé egy európai értelemben vett „átlagos” életminőséget, és persze egy valamennyire is versenyképes reprodukciót. (Megjegyeznénk, hogy a szegénység nem pusztán megélhetési problémát jelent még a „krízishelyzetű” térségekben sem, hiszen a jelenség fontos eleme, hogy a jövedelmek képesek-e biztosítani a folyamatos és versenyképes fizikai, szellemi, szakmai, egészségi stb. egyéni-családi reprodukciót, vagy sem.)

Hasonlóképpen jellemzője a vizsgált kistérségek állapotának, hogy a család-háztartások több mint kétötödében (42%) van munkanélküli, vagyis olyan személy, aki kiszorult a munkaerőpiacról, képtelen oda bejutni vagy ott megkapaszkodni, illetve kísérletet sem tesz arra, hogy hivatalosan munkát vállaljon.

A családja megélhetését minősítve a háztartásvezetők kétötöde (41%) gondolta úgy, hogy „beosztással jól kijönnek a jövedelmeikből”, és egy kisebbsége (4%), hogy „gond nélkül élnek”. Ezzel szemben mintegy kétötödük (39%) vélekedett úgy, hogy „éppen hogy kijönnek jövedelmeikből”, további nyolcaduk (13%), hogy „hónapról hónapra”, és szintén egy kisebbségük (2%), hogy „nélkülözések közt élnek”. Ez utóbbi két kategória súlya főként a járadékosok és a munkanélküliek közt jelentős: a „rokkant nyugdíjas” családfők háztartásainak több mint az ötöde (22%), a „hivatalos munkanélküliek” egynegyede (27%), a „szociális segélyezettek” közel fele (48%) sorolta magát a „hónapról hónapra” és a „nélkülözések közt élők” közé.

A fentiek tehát arra utalnak, hogy a családok egy – alkalmanként nem jelentéktelen – része képtelen biztosítani a háztartás folyamatos működéséhez nélkülözhetetlen erőforrásokat: 17 százalékuk jelezte, hogy a kérdézt megelőző 12 hónapban gondot jelentett számukra a „napi fogyasztási cikkek” (pl. kenyér, liszt), 23 százalékuknak a „hús”, 41 százalékuknak az „őszi-téli ruhaneműk” megvétele, 40 százalékuknak, pedig a közüzemi számlák kifizetése. A háztartásvezetők háromötödének állítása szerint ebben az időszakban előfordult családjukban az a felettből káros eset

is, hogy a következő havi bevételek megérkezése előtt elfogyott a pénzük, ami azért súlyos probléma, mert ez a háztartások több mint egyharmadánál (35%) havi-kéthavi gyakorisággal fordult elő. Sokat elárul a háztartások állapotáról az, hogy már a jövedelmeikből „beosztással jól kijövő” családok egyharmadánál is alkalmanként előfordult, hogy elfogyott a pénzük a következő bevételek megérkezése előtt, ez a szituáció azonban a jövedelmeikből „éppen hogy kijövő” háztartásokban már általános jelenség, hiszen 80 százalékuk beszámolt erről, döntő részük állandósult, havonta-kéthavonta ismétlődő problémaként jelezve azt.

Nyilvánvaló, hogy ilyen jövedelmi helyzetben csak kevesen engedhetik meg maguknak a tartalékolás, netán a felhalmozás polgári luxusát. Nem meglepő, hogy a háztartásvezetők kétötödének (42%) állítása szerint a rendelkezésre álló bevételekből „nem tudnak félretenni” pénzt, míg „rendszeres” tartalékolásról mindössze egytizedük (12%) számolt be.

A vizsgált kistérségek állapotának további jellemzője, hogy a háztartások szinte mindegyike (96%) rendelkezik valamekkora földterülettel: a többségük (63%) persze csak azzal a telekkel, amelyen a házuk áll, közel egyharmaduk (31%) azonban emellett még szántóval, gyümölcsösrel, erdővel stb. is. Fontos tény, hogy a rendelkezésre álló földeken a családok többsége (83%) gazdálkodik, azonban a zömében apró, néhány száz négyszögöles területek alapvetően a háztartások szükségletei kielégítésére alkalmasak csupán. Emellett a családok fele állatot – főként szárnyasokat, sertést – is tart, ez esetben is döntően saját szükségletre. Hangsúlyoznánk, hogy a mezőgazdasági termelésben minden státuszú és foglalkozású réteg jelentős (50-70%) arányban vesz részt – vagy kénytelen rész venni – vagyis az értelmiség csakúgy, mint az irodaiak, a szakmunkások vagy a mezőgazdasági dolgozók. Tény az is, hogy az őstermelés döntően a háztartások igényei és szükségletei szerint szerveződik, vagyis termékeiket csak kevesen szánják piacra, így a termelés alapvetően arra irányul, hogy minél kevesebbet kelljen élelmiszerekre költeni.

Aligha meglepő a népszerű rossz közérzete. Megkérdeztük a háztartásvezetőket, hogy mit tekintenek a család két legégetőbb problémájának: legtöbben a „munkanélküliséget” (54%) említették, aztán a „pénztelenséget” (34%), a „szegénységet” (30%), és az „egészségi gondokat” (26%). A problémáknak ez az együttese – hiszen gondjaik mindössze három-négy egzisztenciális elemre szűkülnek – egyértelműen és nyersen a „való világ” reálfolyamataira utalnak, és arra, hogy ezek az emberek csak realisták, szó sincs itt semmiféle pesszimizmusról. És realisták akkor is, amikor arról számoltak be, hogy nem tudnak eligazodni a társadalomban zajló folyamatokban, tanácstalanok, hogy kinek higgyenek, zömük (72%) fejében megfordult az a gondolat is, hogy „nincs értelme előre tervezni”, sőt nem kevesen (43%) úgy érezték, hogy „nem tudnak hinni önmagukban” sem. Mindezek egy bizonytalan, sodródó, a tágabb és a szűkebb környezete történéseit nem vagy alig értő, élete megváltoztatásához a gazdaságtól, a politikától, az államtól, a társadalomtól kapaszkodókat nem kapó, és

esetenként már nem is remélő világ képét villantják fel. A többség hitevesztett, akár a politikai ígéretetek, akár a politikai „gondoskodás”, akár a hivatalos és nem hivatalos „jobbító” programok hozadékai, akár az élete jobbra fordulását tekintve. A személyes és a családi élet előrelátásának és tervezhetőségének a hiánya súlyos gondokat rejt magában. Többek között a személyiség instabillá válását, a távlatos gondolkodás leépülését, a szituativitás és az igénytelenség előtérbe kerülését, és a kiszolgáltatottság érzésének az eluralkodását, hiszen sokan okkal-joggal gondolják úgy, hogy sorsukat nem ők maguk irányítják, hanem külső erőknek kiszolgáltatva sodródnak. Nem elhanyagolható tény, hogy a gyerekeik ilyen családi környezetben és légkörben nőnek fel, mivel gondolkodásukba, törekvéseikbe, várankozásaikba, társadalmi és politikai viszonyulásaikba, életvezetési rutinjaikba stb. mintegy természetes módon beépülnek a szülői generáció által az elmúlt, több mint másfél évtizedben kialakult és gyakorolt beállítódások, életvitelek és „boldogulási” stratégiák.

Természetesen a szülői generáció zömében él a törekvés, hogy ha már saját helyzetén keveset vagy egyáltalán nem tud változtatni, legalább gyerekeinek legyen jobb, az övénél kedvezőbb az élete, így a lehető legtöbbet igyekszik megtenni gyerekei versenyképes iskolai felkészítéséért. Sokak esetében szó szerint a legtöbbről van szó, hiszen – mint láttuk – a család-háztartások jelentős része nagyon kedvezőtlen körülmények között él, következésképpen a gyerekek iskoláztatása alkalmasint anyagi megterhelést jelenthet a szülőknek. És valóban, a háztartásfők közül kevesebben (29%) jelezték, hogy a gyerekek iskoláztatása „agyagilag egyáltalán nem okoz gondot” számukra, mint amennyien ennek az ellenkezőjét állították, sőt, a szülők közel egyharmada (31%) vélekedett úgy, hogy „nehezen szedik össze” a pénzt, vagy kimondottan „erőn felül vállalnak”. És az sem túlságosan szívderítő, hogy az anyagi megterhelés ellenére a szülők egy nem jelentéktelen része egyáltalán nincs meggyőződve gyerekei élete jobbra fordulásáról: 43 százalékuk állította azt, hogy gyerekei jövőjét illetően csak „részben bizakodó, részben borúlátó”, további 7 százalékuk pedig, hogy „túlnyomóan borúlátó”. Mindez azt jelenti, hogy bár a szülők elismerik a közép- és felsőfokú tanulás fontosságát gyerekeik versenyképes munkaerőpiaci felkészítését illetően, és ösztönzik is őket ilyen végzettségek megszerzésére, a térségükben működő középfokú iskolák szakmai kínálatának, oktatási színvonalának, az ezekből kikerülő pályakezdők elhelyezkedési és kereseti lehetőségeinek stb. az ismeretében mégis számosan kételkednek e „befektetés” megtérülésében és gyerekeik sorsa jobbra fordulásában.

Az elmondottakkal remélhetően sikerült érzékeltetnünk, hogy a „krízishelyzetű” kistérségek a gazdaság- és társadalomszerveződés merőben más formáját és minőségét jelenítik meg, mint hazánk dinamikusan fejlődő régiói, megyei vagy kistérségei. Gondoljunk például arra, hogy a gazdaság rendszerváltás utáni leépülése és a foglalkoztatottság drámai összezsugorodása okán itt a „másodlagos” munkaerőpiac (pl. közmunka, közhasznú munka) hosszú ideje állandó, kiterjedt és mással nem

helyettesíthető, vagyis integráns része e helyi társadalmak működésének. Hasonlóan fontos szerepet kapnak e társadalmak szerveződésében az „elsődleges” munkaerőpiac tehermentesítését szolgáló további intézmények (pl. leszázalékolás), mint ahogy a „másodlagos” munkaerőpiac tehermentesítése is folyamatos beavatkozásokat (pl. szociális segély) generál, jelezve, hogy nem eseti vagy átmeneti gondokról van szó, hanem tartósan fennálló működésmódról. Miután e kistérségekben a bérek a minimálbér körül szerveződnek, így a hivatalos munkaerőpiacon foglalkoztatottak számottevő része is alacsony keresetekből kénytelen eltartani családját, következésképpen a szegénység jóval kiterjedtebb, mint az a munkanélküliek, a segélyezettek stb. számából következne. És mivel itt a létminimum körüli jövedelmekből élő család-háztartások vannak túlsúlyban, szó sincs valamiféle extrém vagy sajnálatra méltó állapotról, itt ez a társadalom domináns újratermelőési formája.

Nyilvánvaló az is, hogy ezek a bérek nem jelentenek mindenképpen ösztönzést a hivatalos munkaerőpiacra történő visszatérésre, hiszen az érintetteknek nem kínálhatnak lehetőséget sem a megélhetési gondjaik aktuális meghaladására, sem a szegénységből való távlatos kitörésre. Figyelmet érdemel, hogy e térségekben az alacsony foglalkoztatottság okán kevés az adózó állampolgár is, továbbá a kevés adózótól befolyó adó mennyisége sem túl jelentős, hiszen az itteni alacsony bérek eleve kizárják ezt a lehetőséget.

Nos, aligha vitatható, hogy a jelzett állapotok a munkavállalási hajlandóság és a modern értelemben vett munkakultúra erodálását vonták-vonják maguk után, olyan életvitel és életstratégiák tömeges kialakulását eredményezve, amelyekben nem szerepel – mert az alacsony iskolázottság, a marginalizálódás stb. tartós fennállása okán nem is szerepelhet – az igényes munkaerőpiacra történő visszatérés törekvése. Ha tehát feltesszük azt a kérdést, hogy vajon a „krízishelyzetben” lévő térségek nagy létszámú lakossági csoportjai felkészültek-e az Unióból vagy máshonnan érkező források fogadására – olyan fogadására, amely az ő iskolázottságukra, képzettségükre, munkakultúrájukra, tenni akarásukra stb. építene – akkor közel sem biztos, hogy erre határozott „igen” a reális válasz. Ugyanis a munkaerőpiacról tartósan kiszorult, rossz közérzetű, törekvéseiben és megélhetési stratégiáiban régóta a segélyezés, az alkalmi munka és a „másodlagos” munkaerőpiac határán mozgó, alacsony iskolázottságú és munkakultúrájú stb. népesség egyáltalán nem képes fogadni az igényes technológiákat. Csapda ez a javából, hiszen az Európai Unióból ide érkező források egy jó része a „krízishelyzet” felszámolására érkezik, ez azonban olyan kompetenciák meglétét előfeltételezi az itt élő népesség részéről – pl. iskolázottság, képzettség, tenni akarás, motiváltság, munkakultúra, hatékony közreműködés – amelyekkel azok jelentős része korlátozottan vagy egyáltalán nem rendelkezik. Ez a szituáció mutatja igazán, hogy mi is történt azokkal a társadalmi rétegekkel és csoportokkal, amelyeket iskolázatlan, elszegényedő, tartós stb. munkanélküliként magukra hagyott a politikai osztály a rendszerváltás után, és állami eszközökkel nem gondoskodott arról, hogy

az általa oly sokat emlegetett „tudástársadalomra” felkészítse a „magyar társadalom legfőbb értékét megjelenítő humán erőforrást”.

A probléma már csak azért is komoly, mert a „krízishelyzetű” térségekben a szocializációs folyamatok is eltérően működnek, mint a gyorsan modernizálódó magyar vagy uniós régiókban és térségekben. Gondoljunk arra, hogy e fiatalok számottevő része olyan családban nő fel, amelyben nincs rendszeresen munkába menő családtag, vagyis a gyerekek számára hiányzik vagy hiányos az a minta, amelyet a rendszeres és hivatalos munkavállalás során az apa vagy az anya napi tevékenységével megjelenít és hitelesít. Ezzel szemben sok családban van munkanélküli, aki viszont nem csupán munkavállalási erőfeszítéseivel nyújthat követendő mintát a fiataloknak, hanem olyan viselkedésmódokkal is, amelyek a munkavállalás, a munkavégzés vagy a tanulás-képzés alóli kibúvársra ösztönöznek. Ez utóbbi minták semlegesíthetik a szülők, a tanárok és más hivatalosságok által verbálisan közvetített értékeket és véleményeket a munkavállalás és a tanulás egyéni és társadalmi fontosságáról és hasznosságáról. Főként akkor, ha ezeket a társadalmilag egyébként széles körben elismert – mert ott érvényes – értékeket és véleményeket a család tényleges megélhetése és erőfeszítései, illetve a szülők, szomszédok, haverok stb. tapasztalatai sem támasztják alá, mivel a hivatalos munkavállalással járó jövedelmek csakúgy alacsony szintű megélhetést tesznek lehetővé, és csakúgy a szegénységet állandósítják, mint a járadékok vagy a segélyek.

Az sem lehet túlságosan ösztönző, ha e fiatalok nap mint nap fásult tanítókkal és tanárokkal találkoznak, akiket kimerítenek az oktatási erőforrásokért folytatott zömében meddő erőfeszítések, nyomasztanak az egyre romló körülmények, netán megbénít tanítványaik motiválatlansága és alacsony teljesítménye, vagy az iskola bezárásától és a munkahely elvesztésétől való félelem. Közülük sokan tisztában vannak azzal, hogy tanítványaik (és azok szülei) jó részének képtelenek használható tanácsokat adni viszonylag is kiszámítható elhelyezkedést és megélhetést biztosító szakmára-foglalkozásra nézve. A tanácstalanság része, hogy nemcsak azok képtelenek számolni az elvándorlással, akik határozott iskolai és foglalkozási karriert szeretnének befutni, vagy egyszerűen boldogulni akarnának, hanem azok is, akik ugyan nem szereznek versenyképes végzettséget vagy szakmát, azonban elégük van a szülői családban megtapasztalt szegénységből.

Első megjelenés: EGYENLÍTŐ, 2007/12. szám, 2.-7. o.